

психологічної науки щодо вікових меж та розуміння змісту і характеру протікання підліткової кризи ми розглядаємо переживання вікової кризи підлітком як закономірний процес його індивідуального розвитку.

Більшість конфліктів підліткового віку спровокована проблемами спілкування, невмінням налагоджувати контакти, вирішувати конфліктні ситуації, що, у свою чергу, свідчить про низький рівень сформованості навичок конструктивної, фасилітативної взаємодії. Саме ці фактори диктують необхідність формування у підлітків комунікативних компетентностей, уміння проявити власну творчу індивідуальність.

1. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1978. № 4. С.15– 18.

2. Выготский Л. С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМОПресс, 2000. 1008 с.

3. Вінс В.А. Психологічні особливості переживання вікової кризи підлітками школи інтернату для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: 23рац...23раці. психол. Наук: спец. 19.00.07. Переяслав Хмельницький, 2003. 206 с.

4. Доценко В.В. Теоретичні підходи щодо вивчення кризових станів особистості. *Вісник Харківського національного університету: Серія «Психологія»*. Харків, 2011. № 937. С. 73-76.

5. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М. : НПО «МОДЭК». 1981. 410 с.

6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

7. Эльконин Д.Б. Детская психология. М.: Академия, 2007. 384 с.

8. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 1996. 592 с.

УДК 159.9

Олена Ісаєва

здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 053 «Психологія»

науковий керівник: **Олена Сергієні**
доктор медичних наук, професор

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ, ЗОКРЕМА САМООЦІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

На початку ХХ століття німецький психолог Е. Шпрангер у своїй праці «Психологія юнацького віку» виділив три основних типи розвитку підліткового віку. «Перший тип розвитку – це «підліткова криза», коли дитина переживає свій вік, як «друге народження». Другий тип розвитку відрізняє стабільний і поступовий ріст, коли дитина плавно прилучається до «дорослої

діяльності». Третій тип розвитку представляє активнее самовиховання...» [1, с. 67].

Підлітковий період розпочинається активними змінами в розвитку само-свідомості, коли в підлітків починає формуватися позиція дорослої людини, коли змінюються погляди на оточуючий світ, відбувається переосмислення цінностей. Діти активно засвоюють нові цінності, що складають зовсім новий зміст їх свідомості. Як наслідок, відбувається зміна поведінки та самооцінки. Підлітки намагаються якомога швидше оцінити себе як майбутнього юнака чи дівчину, визначити своє місце в сьогоденні.

Дуже різко реагують підлітки на критику, стають вимогливішими до свого зовнішнього вигляду, їх хвилює тіло, обличчя, ім'я. Самосвідомість підлітків починає включати в собі всі компоненти самосвідомості дорослої особистості. Розпочинається довгий процес пошуку себе та своєї індивідуальності, що в першу чергу відбувається через пристосування до свого зовнішнього вигляду. Звідси: екстравагантні зачіски та макіяж, сміливий одяг, неординарна поведінка. Цю підліткову кризу можна полегшити за допомогою уваги, любові, піклування, але пройти цей шлях підліток має сам.

Право на визнання в колективі має для дітей важливе значення, адже як його сприймають, так він себе й почуває. Від успіхів підлітка в соціалізації, деякою мірою, залежить і його майбутня успішність.

Почуваючись дорослим, підліток порівнює себе з іншими, знаходить зразки для наслідування, будує свої стосунки з людьми. Відсутність у певний момент вдалого зразка призводить до втрати контролю над своїми думками, поведінкою, вчинками.

Тема підліткового віку добре висвітлена в працях американського психолога Стенлі Голла. Він відносив підлітковий вік до періоду «бурі й натиску», а його зміст – це «криза самосвідомості». Тільки переборовши цю кризу, підліток здобуває «почуття індивідуальності». А поки це не відбулося, він буде перебувати в стані пошуку свого «Я», йому буде властива нестійкість, яка проявляється в наступних моментах: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість змінюється сором'язливістю, егоїзм може переходити в альтруїзм, веселий, піднятий настрій перемінюється апатією, спокій та зосередженість раптом переходить у нескінченні міркування, прагнення до новацій може поступитис ямісцем любові до родини й т.д. [2, с. 37].

Коли починає формуватися самосвідомість особистості, у підлітків виникає інтерес до себе, потреба оцінити, порівняти себе з іншими. У цей час їм необхідно розібратися у своїх почуттях і переживаннях. Кожен хоче бути кращим, тому починають зростати вимоги до себе, з'являється прагнення самовиховуватися. Але в результаті цього виникають суперечності між необхідністю самовиховання та невмінням реалізувати їх самостійно. [3, с. 89; 4, с. 308-311; 5, с. 222]

Актуальність дослідження. Однією з найбільш значних і актуальних тем сучасної психології можна вважати проблему становлення самосвідомості, зокрема самооцінки осіб підліткового віку.

Хоча вивчення особливостей підліткового віку та становлення самооцінки в цей період не є новим, більше того, дана тема досить глибоко висвітлена у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (С. Холл, К. Ізард, А. Адлер, Л. І. Божович, І. В. Дубровіна, Ж. Піаже, О. М. Прихожан, Д. І. Фельдштейн, С. Л. Рубінштейн, Є. П. Ільїн, Г. Д. Джонсон, С. С. Томкінс, І. С. Кон та ін.), вони недостатньо враховуються в навчально виховному процесі. [6, с. 54-56; 7, с. 35-58; 8, с. 147-157]

Відтак, з розвитком суспільства, з культурними та соціальними трансформаціями, які відбуваються в державі, зі швидкими темпами акселерації, тема підліткового віку та його психологічних особливостей набуває кардинально нового значення. Замість вивчення виключно фізіологічних, біологічних та психоемоційних змін в особистості індивіда, який проходить перехідний етап на шляху між дитинством та дорослістю, вчені все частіше починають звертати увагу на визначення реальних, адекватних хронологічних меж підліткового (юнацького) віку. Так, вікові рамки, які довгий час існували в науці, згідно з якими підлітковий вік – це період вік від 10-11 до 15 років, зараз потребують перегляду.

Так, у сучасній європейській та українській культурі вводять новий термін на позначення унікального періоду на межі підліткового та юнацького віку, часові межі котрого є предметом дискусій науковців усього світу – «отроцтво». Це поняття є надбанням історії людства і означає подовженням дитинства за рахунок шкільного та професійного навчання [2; 5; 7; 11; 13].

Починаючи з XX століття, період підліткового віку, а також його розмежування все більше розтягується у часі (Д.Б. Ельконін, І.В. Дубровіна, М. Кле, Ф. Райс, Х. Ремшміт, Ф. Райс та ін.). На думку багатьох психологів, наука має справу з виділенням нової вікової спільноти, яка хронологічно охоплює новий віковий відрізок. Це підлітковий вік, який все більше продовжується, а головною його характеристикою є те, що людина все довше залишається «недорослою».

Самооцінка – це оцінка особистості самої себе, своїх можливостей та здібностей. Самооцінка – це складний процес, відноситься до фундаментальних властивостей особистості.

Самооцінка дуже пов'язана з потребою у людини в самоствердженні, тобто визначається відношенням її справжніх досягнень, з тими, які є недійсними. Значні зміни в самооцінці людини відбуваються тоді, коли досягнення її діяльності пов'язуються з наявністю або відсутністю в людини необхідних здібностей.

Отже, функції самооцінки полягають у тому, що вони є внутрішніми умовами регуляції поведінки й діяльності людини. За рахунок того, що самооцінка входить в комплекс оцінки мотивації діяльності, людина завжди поєднує свої можливості з цілями та засобами діяльності.

Прояви самооцінки представлені такими формами: емоційні, пізнавальні та вольові. Самооцінка характеризується поведінковою формою, яка знахо-

диться на соціально-психологічному рівні.

Самооцінка не є сталою, її формування відбувається в процесі діяльності. На формування самооцінки особистості головним чином впливає соціум. Формування оптимальної самооцінки дуже залежить від оцінки інших людей. Якщо людина може адекватно оцінювати себе при взаємодії з іншими людьми, то у людини присутній показник соціально-психологічної адаптації. Якщо самооцінка в людини деформована, то у неї присутній показник соціальної дезадаптації.

Таким чином, **актуальність даного дослідження** полягає в актуалізації знань та відомостей про особливості підліткового (юнацького) віку, а саме розширення меж цього вікового періоду, визначення та уточнення психологічних особливостей, які притаманні саме межовому періоду підліткового-юнацького віку. При цьому в дослідженні ми враховуємо вплив провідної діяльності (навчання) на психологічні особливості осіб цього віку. Водночас, розвиток самооцінки в підлітковому (юнацькому) віці потребує більш ретельної уваги в зв'язку з ймовірним зміщенням вікових меж.

Мета дослідження – теоретично дослідити та вивчити емпірично психологічні особливості розвитку самосвідомості та зокрема самооцінки в підлітковому віці.

Об'єктом дослідження є самосвідомість, зокрема самооцінка особистості.

Предметом дослідження є розвиток самосвідомості, зокрема самооцінки в підлітковому віці.

Гіпотеза дослідження: у осіб підліткового віку існують певні психологічні особливості у розвитку самосвідомості, зокрема самооцінки.

Завдання:

1. теоретично дослідити поняття «самосвідомості, зокрема самооцінки» в сучасній вітчизняній та зарубіжній психологічній літературі;
2. здійснити теоретичний аналіз літератури на предмет вивчення психологічних особливостей підліткового віку;
3. підібрати психодіагностичні методики, адекватні темі дослідження.
4. емпірично дослідити психологічні особливості розвитку самосвідомості, зокрема самооцінки у підлітковому віці.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався **комплекс методів**, що зумовлені об'єктом, предметом, метою і завданнями дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення психологічної літератури.
2. Емпіричні методи: спостереження, психодіагностичне тестування.
3. Методи математично-статистичної обробки емпіричних даних: відсотковий аналіз даних, формування статистичних таблиць, порівняння результатів досліджень.

Для проведення емпіричного дослідження були відібрані психодіагностичні методики: методика визначення рівня самооцінки (Н.Г. Казанцева), «Методика кількісного виміру самооцінки (С.А. Будассі)», тест-

опитувальник для визначення характеристики особистості (В.В. Столін, С.Р. Пантелеев), тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О.Леонтієва, тест самоактуалізації Е.Шострома в адаптації Ю.Е.Алюшеної, Л.Я.Гозман, тест «Рівні духовного розвитку» Д.Стівенсона, методика «Який я».

Теоретична значущість роботи постає в більшому розкритті, розвитку знань з проблеми формування самосвідомості, зокреме самооцінки у підлітковому віці. **Практична значущість** полягає у тому, що отримані результати теоретичного та емпіричного дослідження можуть бути використані психологами та педагогами, які працюють з дітьми підліткового віку, працівниками освітніх навчальних закладів тощо.

Таким чином в роботі вивчені питання формування самосвідомості, зокрема самооцінки підліткового віку.

1. Колесов Д.П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. – М.: МПСИ Флинта, 2003. – 200 с.

2. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов. Учебное пособие / Поливанова К.Н. – Учеб. Пособие. М., 2000. – 238 с.

3. Аверін В.А. Психологія особистості: Навчальний посібник. – СПб .: Вид-ство. Михайлова А., 1999. – 89с.

4. Асмолов А.Г. Психологія особистості. М., 1990.- 308-311с.

5. Блінова В.Л., Блінова Ю.Л., Психологічні основи самопізнання і саморозвитку: навчально-методичний посібник./Казань:ТГГПУ, 2009./222с.

6. Бороздина Л.В. Сущность самооценки и ее соотношение с Я-концепцией // Вестник Московского университета. – 2011. - № 1. – (Серия 14: Психология). – С. 54-66.

7. Гідденс Е. «Свідомість, Я і соціальна взаємодія» // Філософія і суспільство. – 2001. - № 2 (квіт. – Червень) – с. 35-58.

8. Дубровіна І. В. Психологія. – М., 2001. С.140-147 (Свідомість і самосвідомість: 147 – 157.)